

Parayı Kim Yaratır?

Dr. ENGİN YILMAZ

Ankara Üniversitesi

Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi

enginyilmaz@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7765-430X>

Gönderilme Tarihi: 14.04.2020 Kabul Tarihi: 29.04.2020

Öz

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsünün olumsuz ekonomik etkilerine karşı, birçok ülke ekonomik önlemler almıştır. Bu tedbirler temel olarak, üretimden kaynaklı bir düşüşün ortaya çıkaracağı vahim durumu önlemeye yöneliktir. Bu ülkeler, ekonomideki harcama kanalını destekleyerek bahsi geçen durumu minimize etmeye çalışmaktadırlar. İşsiz kalanların desteklenmesi, finansal piyasalardaki likidite sıkışıklıklarının giderilmesi ve üretim zincirlerinde ortaya çıkacak finansal sorunların giderilmesi için ekonomik paketler açıklanmıştır. Vatandaşlar açısından, devletin nasıl kaynak bulduğu ve bu büyük harcamaları nasıl yaptığı konusu açık değildir. Aynı zamanda bu konu ekonomik literatürde de somut olarak ortaya konulmamıştır. Ne ekonomi kitapları ne de gazeteler, devletin nasıl kaynak bulduğunu ve bu büyük harcamaları nasıl yaptığını açıklayamamaktadır. Bu çalışmada, paranın nasıl yaratıldığı anlatılacak, ana akım teorisinin paranın nasıl yaratıldığına ilişkin hataları ortaya konulacak ve krize karşı ülkelerin bu büyük ekonomik harcamaları nasıl yaptıkları açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Para, Para Politikası, Amerikan Merkez Bankası.

JEL Sınıflandırması: E50, E52, E58.

Who Creates The Money?

Abstract

Many countries have taken economic measures against the negative economic effects of Covid-19 virus, which has affected the whole world. These measures are basically aimed at reducing the serious negative effects caused by decreasing production. These countries are trying to minimize the losses by increased the spending in the economy. The economic packages have been just announced. These packages aim to support the unemployed, to eliminate the liquidity shortages in financial markets and to prevent the financial problems that would arise in the production chains. It is unclear to people how states have found the resources or can make these big expenditures. This is also unclear in the economic literature. Neither books nor the newspapers can explain the how states have found the resources or can make these expenditures. This study explains how money is created, reveals the errors of mainstream theory on this issue and clarifies how countries can make big economic expenditures against crisis.

Keywords: Money, Monetary Policy, Federal Reserve (FED).

JEL Classification: E50, E52, E58.

1. GİRİŞ

Günümüzde neo-klasik iktisadın paranın nasıl yaratıldığına ilişkin tezi, dünyadaki tüm ekonomi kitaplarında yer almakta ve genel geçer bir tez olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte konu derinlemesine araştırıldığında bu tezin karşısında post-keynesyen tezin olduğu görülmektedir. Post-keynesyen tezin ortaya çıkması (tüm dünyada görünürlüğünü artırması) 2008 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanan krizle olmuştur. Bu kriz, ilgili ülke özelinde finansal kurumların ne kadar sorumsuzca ve kural-sızca hareket ettiğini ortaya çıkarmıştır. Bu sorumsuzluğun ve kuralsızlığın temelinde ise bankalar bulunmaktadır. Bankaların yarattığı krediler, aracı şirketler tarafından menkul kıymetleştirilip tekrar piyasaya sürülmüştür. Bu denetimsiz sürecin sonucunda herkesin malumu olduğu 2008 krizi ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, paranın kim tarafından ve nasıl yaratıldığı büyük önem arz etmektedir. Post-keynesyen iktisatçıların, bankalar tarafından paranın nasıl yaratıldığına dair ortaya koydukları tezler bu krizle birlikte gün ışığına çıkmış ve daha fazla insana ulaşabilmiştir.

Neo-klasik iktisat, paranın merkez bankaları tarafından yaratılıp bankalar tarafından çoğaltıldığını savunur iken, post-keynesyen iktisatçıları; paranın doğrudan bankalar tarafından yaratıldığı tezini savunmaktadır. Bu çalışmada görüleceği gibi, tarihsel süreç ve tarihsel süreç içerisindeki gelişmeler post-keynesyen düşüncenin haklı olduğunu gösterirken, 1940'lı yıllarla birlikte neo-klasik iktisadın tezi egemen iktisadi görüş haline gelmiştir. Neo-klasik tez, merkez bankalarının para arzını doğrudan belirlediği ve dolayısıyla paranın kontrollü bir şekilde yaratıldığı görüşünü benimsemektedir. Post-keynesyen tez ise, paranın doğrudan bankalar tarafından yaratıldığını ve merkez bankalarının bu süreçte sadece paranın fiyatını (faiz) belirlediklerini savunmaktadır.

Bu tartışmanın ekonomi politikaları açısından önemi büyüktür. Paranın yaratım sürecinde bankaların oynadığı rol iyi anlaşılırsa, bankaların aşırı ya da az kredi vererek yaratabilecekleri krizlerin önüne geçilecektir. Benzer bir biçimde, bankalar kredi yaratırken bu kredileri istedikleri gibi değil de üretken yatırımlara yol açacak şekilde vermeleri sağlanacaktır. Daha da ötesinde, devletin para yaratma görevini kullanması gerektiği görüşü öne çıkacaktır. Sonuç olarak, Neo-klasik iktisadın konuya ilişkin 80 yıllık tahtının bir anda yıkılmasını kimse beklememekte iken, "Covid19" virüsüyle bu tahtın ne kadar kırıl-

gan olduğu anlaşılmıştır. Bu anlamda, ekonomi politikalarında büyük değişimler beklemek hayalperestlik olmayacaktır. Beklenen odur ki, paranın nasıl yaratıldığına ilişkin alternatif tezin ekonomi kitaplarına girmesi ve daha büyük kitlelerin günlük yaşamında yer etmesidir. Bu şekilde, önümüzdeki yılların ekonomi politikalarında büyük değişim yaşanacaktır.

Bu çalışma temel olarak, paranın merkez bankalarından bağımsız olarak bankalar tarafından yaratıldığı tezini savunmaktadır. Çalışma içerisinde, muhasebesel denklikler kullanılarak bu tez gösterilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde paranın nasıl yaratıldığına ilişkin İngiltere özelinde tarihsel süreç ele alınacak, ikinci bölümde Neo-klasik tezin paranın nasıl yaratıldığına ilişkin tezi anlatılacak, bu tezin neden yanlış olduğu muhasebesel denklikler ve diğer unsurlar yoluyla üçüncü bölümde izah edilecektir. Dördüncü bölümde Post-keynesyen tezin paranın nasıl yaratıldığına ilişkin tezi anlatılacak, beşinci bölümde Türkiye özelinde bankacılık sisteminde paranın nasıl yaratıldığı gösterilecek ve altıncı bölümde Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) krizlere (2008 ve 2020) nasıl müdahale ettiği gösterilecektir. Son bölümde sonuçlar ortaya konulacaktır.

2. BANKACILIĞININ DOĞUŞU

Bankalar günlük yaşamın içine girmeden önce, imparatorlukların altın/gümüş/bakır içerikli olarak bastırdığı ve nominal değerini büyük ölçüde içerdiği değerli metalden alan madeni paralar bulunmaktaydı. O zamanlarda aşağıdaki eşitlik yoluyla para arzının matematiksel tanımı yapılabilirdi.

$$\text{Para Arzı} = \text{Madeni Para} \quad (1.1)$$

İmparatorlukların darphanesinde madeni paralar basılır ve yetkililer tarafından halka ve diğer kişilere hizmet ya da mal karşılığı ödeme olarak verilir. İmparatorluk, hizmet ya da mal karşılığı verdiği madeni paraları vergi koyma yoluyla geri alırdı. İmparatorlukların bu süreçteki en önemli sıkıntısı ise, madeni paraların değerini korumak olmuştur. Zira muhtevasında bulunan değerli maden azaldıkça paranın değeri düşmektedir. Büyüyen ve büyümek isteyen imparatorluklar, harcama yapmak zorunda kalmış fakat bu harcamaları yaparken paranın içinde bulunan değerli madenin miktarını düşürmemeye çalışmışlardır. Değerli maden içerikli madeni paraların önemi bankaların doğuşuna kadar sürmüştür.

Bankacılık tarihi, kapitalizmin doğduğu topraklarda, İngiltere'de, sarraflarla (goldsmith) başlamak-

tadır¹. Bu sarrafların ilk zamanlardaki görevleri altın ve gümüş gibi değerli kıymetleri işlemek iken zaman içinde değerli kıymetleri alıp-satmaya yönelmişlerdir. Alıp satma işleminin başlamasıyla; sarraflıktan bankacılığa giden yolun ilk taşları döşenmeye başlanmıştır. Sarraflıktan bankacılığa giden yolda; altın ve gümüş gibi değerli kıymetleri alıp satma işi, bu kıymetlerin değerlerinin tespitini yapmak işi, bu kıymetlerin güvenli bir şekilde saklanması sağlama işi ve yabancı para birimlerini alıp satma işleri yerine getirilmiştir². Sarraflara saklamaları için getirilen değerli kıymetler karşılığında, sarraflar müşterilerine senetler vermişlerdir. Bu senetler basitçe; ilgili değerli kıymetin alındığını ve senedin ilgili değerli kıymetin ederine eşit olduğunu göstermektedir. Bu hizmet karşılığında, sarraf müşteriden bir bedel almakta ve istediği zaman müşteriye değerli kıymeti geri vermektedir. Bu durumun, müşteri ve sarrafın bilançosundaki yansıması aşağıdaki gibidir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, değerli kıymeti veren kişinin aktifinde altının yerine altını temsil eden senet geçerken (bilanço sabit kalırken), sarrafın bilançosunda hem varlık hem de yükümlülük kısmı artmış ve dolayısıyla bilanço büyümüştür. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bilanço büyümesinin değerli kıymetin miktarıyla sınırlı olduğudur. Benzer şekilde, müşterinin sarraftan değerli kıymeti borç olarak alması aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, değerli kıymeti borç veren sarrafın aktifinde altın azalıp karşılığında müşteriden alacaklar artarken (bilanço sabit kalırken), müşterinin bilançosunda hem varlık hem de yükümlülük kısmı artmış ve bilanço büyümüştür. Bu işlemde de bilanço büyümesi değerli kıymetin miktarıyla sınırlı kalmaktadır. Sarrafların modern bankalara dönüşmesini sağlayan aşama, sarraflar tarafından verilen senetlerin ekonomi içerisindeki tüm birimlerce kabul görmesi yo-

Tablo 1: Sarraf Tarafından Saklama İşleminin Yapılması (Teorik Gösterim)

Sarraf			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Altın	+100	Senet	+100
Müşteri			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Altın	-100		
Senet	+100		

Kaynak: Alexander P. Faure, “Money Creation”, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2244977, (Erişim Tarihi:06.04.2020)

Tablo 2: Sarraf Tarafından Borç Olarak Değerli Kıymet Verilmesi (Teorik Gösterim)

Sarraf			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Altın	-100		
Müşteriden Alacaklar(Krediler)	+100		
Müşteri			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Altın	+100	Sarrafa Borçlar	+100

Kaynak: Alexander P. Faure, “Money Creation”, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2244977, (Erişim Tarihi:06.04.2020)

1 Kısmi rezerv bankacılığının, 15. Yüzyılda İtalya’da ortaya çıktığı görüşünü savunan çalışma için, Carlo M. Cipolla, Before the Industrial Revolution: European Society and Economy 1000-1700, Üçüncü Baskı, İngiltere, Routledge, 1993, s.139.

2 Glyn Davies, A History of Money From Ancient Times to the Present Day, Üçüncü Baskı, İngiltere, Cardiff: University of Wales Press, 2002, s.249.

luyla başlamıştır. Sadece kendilerine emanet verilen değerli kıymetler için değil, aynı zamanda değerli kıymet satın almak isteyenlere de bu senetlerin verilmesi sarraflıktan modern bankacılığa geçişi sağlamıştır³. Bu çıkış açan fikrin, İngiltere’de 1660’lı yıllarda başladığı ve ilk senetlerin isimden ziyade hamiline yazılı olduğu belirtilmektedir⁴. Dâhiyane fikrin müşteri ve sarrafın bilançosundaki yansıması aşağıdaki gibidir.

Tablo 3’de borç verme işleminde senedin kullanılması bilançoları nasıl etkilediğini vurgulamak için işlem öncesindeki (t dönem) sarrafın bilançosu gösterilmiştir. Sarrafın elindeki altın tutarı 100 birim değerindeyken bunun karşılığı kadar senet cinsinden yükümlülüğü bulunmaktadır. Sarrafın borç verme işlemini senetle yapması durumunda (t+1 dönem), kendi bilançosu da verdiği kredi kadar genişlemektedir. Senede dayalı borç verme işleminde, kredi karşılığında yeni senet yaratılmaktadır. Borç verme (kredi verme) işleminde, senetlerin kabul görmesiyle birlikte, sarrafların borç verirken göz önünde bulundurmaları gereken altın kısıtı ortadan kalkmaktadır. Bu senetlerin ekonomideki tüm birimler tarafından kabul görmesi ve ticarete kullanılmasıyla birlikte para arzının tanımı genişlemektedir. Sarraflar bankalara dönüşürken, senet olarak adlandırdığımız kâğıtlar da banknot adını al-

mıştır. İngiltere kralının bastığı paraya karşı alternatif bir para ortaya çıkmıştır. Yeni para arzının matematiksel tanımı aşağıdaki gibi olacaktır.

$$\text{Madeni Para Arzı} = \text{Para} + \text{Banknotlar} \quad (1.2)$$

İçeriğinde değerli maden olan ve sınırlı miktarda yaratılan imparatorluk parası karşısında, Londra banker/bankaların (yerel burjuvanın ve tüccarların talepleri doğrultusunda) yarattığı banknotlar tüm ülkede kabul görmeye başlamıştır⁵. Tahmin edileceği üzere, yeni durumun ortaya çıkardığı sınırsız kredi genişlemesi, İngiltere’de bankacılık krizlerine neden olmuş ve sonuç olarak bu durumu sınırlandırmak için bazı kurallar getirilmeye çalışılmıştır. 1844 tarihli Bankacılık yasasıyla, İngiltere’de banknot basma yetkisi sadece Bank of England’a (İngiltere Merkez Bankası) verilmiştir. Diğer bankaların banknot basması yasaklanmıştır. Banknot basması yasaklanan bankalar ilerleyen dönem içerisinde para yaratmak için yeni bir yol aramış ve bulmuşlardır. Bankaların yeni bulduğu yöntem, “çek” sistemine dayanmaktadır. Bankalar kredi verdikleri kişilere banknot vermek yerine artık çek yazmaktaydılar⁶. Bankaların kredi yaratma sürecinin yeni anahtarı çekler olmuş ve bankadan çek alan kişiye otomatik olarak mevduat hesabı açılmıştır.

Tablo 3: Sarraf Tarafından Borç Verme İşleminde Senedin Kullanılması (Teorik Gösterim)

Sarraf (t dönem)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Altın	100	Senet	100
Sarraf (t+1 dönem)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Altın	100	Senet	100
Müşteriden Alacaklar (Krediler)	+ 20	Senet	+ 20
Müşteri (t+1 dönem)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Senet	+20	Sarrafa Borçlar	+ 20

Kaynak: Alexander P. Faure, “Money Creation”, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2244977, (Erişim Tarihi:06.04.2020)

3 Hartley Withers, The Meaning of Money, İlk Baskı, İngiltere, Smith, Elder & co, 1909, s.24.

4 Glyn Davies, A History of Money From Ancient Times to the Present Day, Üçüncü Baskı, İngiltere, Cardiff: University of Wales Press, 2002, s.252.

5 Glyn Davies, A History of Money From Ancient Times to the Present Day, Üçüncü Baskı, İngiltere, Cardiff: University of Wales Press, 2002, s.282.

6 Hartley Withers, The Meaning of Money, İlk Baskı, İngiltere, Smith, Elder & co, 1909, s.120.

Tablo 4: Banka Tarafından Kredi Verilmesi (Teorik Gösterim)

Banka			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Müşteriden Alacaklar (Krediler)	+100	Müşteri Mevduatı	+100
Müşteri			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Mevduat	+100	Bankaya Borçlar	+100

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 4’de İngiltere’de bankaların yeni dönemde nasıl para yarattığı teorik olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Banka tarafından kredi verildiğinde, bankanın varlığında krediler ve bankanın yükümlülüğünde müşteri mevduatı artmaktadır. Müşteri mevduatının uygulamada karşılığı çek olmaktadır. Sonuç olarak, İngiltere’de imparatorluğun yarattığı para ve bankalar tarafından yaratılan para (mevduat) olmak üzere iki ödeme aracı ortaya çıkmıştır. Bankalar öncesinde para arzı sadece devletin yarattığı paradan oluşurken, bankalarla birlikte para arzı kapsamına mevduatlar da eklenmiştir.

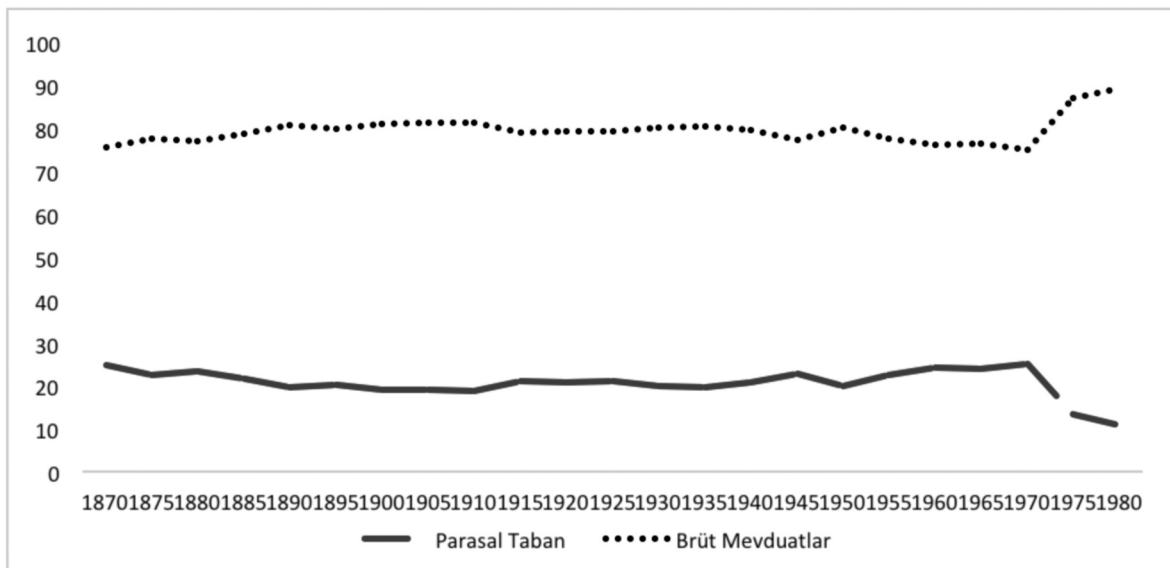
Para arzı= Devlet parası (banknot + madeni para) + Banka parası (mevduat) (1.3)

Zaman içerisinde merkez bankalarının finansal sistemin merkezine yerleşmeleriyle birlikte, her bankanın bağlı bulunduğu merkez bankasında bir hesabı oluşmuştur. Bu hesaplar sayesinde; bankalar birbirlerine gün içinde yapacakları ödemelerini gün sonuna kadar

mahsuplaştırarak gün sonunda merkez bankasında bulunan hesapları üzerinden ödemelerini yapmışlardır. Bu hesaplardaki para, bankaların bilançolarında bulunan mevduatın belli bir miktarı kadar merkez bankasında tutmak zorunda oldukları zorunlu karşılık tutarından ve bankaların serbest rezervlerinden oluşmaktadır. Banka rezervleri olarak adlandırılan bu paralar sayesinde, bankalar kendi aralarında çok sayıdaki para transferini gün içerisinde gerçekleştirebilmektedir.

Merkez Bankası Parası= Devlet parası (banknot + madeni para + banka rezervleri) (1.4)

Eşitlik 1.4 üzerinde Merkez Bankası parasının tanımı gösterilmiştir. Bu eşitliğin önemi, devlet tarafından yaratılan tüm para miktarını matematiksel olarak göstermesidir. Dikkat edilmesi gereken husus, Merkez Bankası parasının bir para arzı tanımı olmadığıdır. İngiltere özelinde; devletin yarattığı para ile bankaların yarattığı paranın toplam para arzındaki payı ne olmuştur?

Grafik 1: Parasal Taban ve Mevduatların Para Arzı İçindeki Payı (1870-1980) (%) (İngiltere)Kaynak: Forrest, Capie (Webber, Alan), *A Monetary History of the United Kingdom: 1870-1982*, İlk Baskı, İngiltere, Routledge, 1985, s.30.

Grafik üzerinde İngiltere’de 1870 den 1980 yılına kadar parasal tabanın ve mevduatların para arzı içindeki payı gösterilmiştir. Buna göre; İngiltere’de devletin yarattığı paranın tüm para arzı içindeki payı 1870’den 1980 yılına kadar ortalama %20 civarında seyretmiştir. Sonuç olarak, İngiltere özelinde tarihsel süreçte para arzının belirleyicisinin bankalar tarafından yaratılan mevduatlar olduğu açıkça görülmektedir.

Aşağıda genel kabul gören para arzı tanımları sunulmuştur.

Tablo 5’de “M0” ve “M1” dar para arzı tanımlarını ifade ederken, “M2” geniş para arzı tanımını ifade etmektedir. Banka rezervleri, bankalar arasında para transferlerinin mahsuplaştırılmasında kullanıldığı için para arzı tanımlarına eklenmemektedir. Bu tanımlar çerçevesinde, para arzının hangi unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Peki, bu unsurların para arzı tanımları içerisindeki payları ne kadardır?

Tablo 6’da, Birleşik Devletlerde devletin yarattığı paranın geniş para arzının %11’ine denk geldiği, Türkiye’de ise devletin yarattığı paranın geniş para arzının %6’sına

denk geldiği görülmektedir. Buradan çıkarılması gereken yegâne sonuç, para arzının büyük bir bölümünün banka parasından (mevduatlardan) oluştuğudur. Bu nedenle banka parasının nasıl yaratıldığı büyük önem arz etmektedir. İzleyen bölümlerde bu konu açıklanmaya çalışılacaktır.

3. NEO-KLASİK İKTİSADIN PARANIN NASIL YARATILDIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞÜ

Neo-klasik iktisadın paranın nasıl yaratıldığına ilişkin görüşlerinin temeli kısmi rezerv bankacılığına (fractional reserv banking) ve onun uzantısı olan para çoğaltanına (money multiplier) dayanır. Neo-klasik iktisadın paranın nasıl yaratıldığına ilişkin görüşleri Samuelson’un 1948 tarihli ekonomi kitabında ilk kez⁷ somut bir biçimde dile getirilmiştir⁸. Söz konusu kitabın 323. sayfasında, banka mevduatları nasıl yaratılır başlığı altında neo-klasik iktisadın benimsediği görüş anlatılmıştır. Yazara göre, bankaların kredi vererek mevduat yaratmaları imkânsızdır. Bankalar müşterilerinden nakit para alıp, bu paranın bir kısmını zorunlu karşılık olarak ayırıp geri kalan kısmını ise kredi olarak vermektedir.

Tablo 5: Para Arzı Tanımları

M0	Devlet parası (banknot + madeni para)
M1	Devlet parası (banknot + madeni para) + Vadesiz Mevduatlar
M2	Devlet parası (banknot + madeni para) + Vadesiz Mevduatlar + Vadeli Mevduatlar

Tablo 6: Türkiye ve ABD için M0, M1 ve M2 Para Arzı Büyüklükleri (Şubat 2020)

Birleşik Devletler		Türkiye	
M0	1.722 milyar dolar	M0	163 milyar TL
M1	4.019 milyar dolar	M1	787 milyar TL
M2	15.536 milyar dolar	M2	2.551 milyar TL

Kaynak: ABD için <https://www.federalreserve.gov/releases/h6/current/>, Türkiye için TCMB Para ve Banka İstatistikleri https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/DataGroupLink/5/bie_prarz/tr (Erişim Tarihi:06.04.2020)

7 Bu konunun yazında ilk kez kim tarafından yazıldığı üzerine detaylı bir çalışma için, Thomas M. Humphrey, “The Theory of Multiple Expansion of Deposits: What It Is and Whence It Came”, Economic Quarterly (Federal Reserve Bank of Richmond), Sayı:73, Mart 1987.

8 Paul A. Samuelson, Economics An Introductory Analysis, Birinci Baskı, Birleşik Devletler, McGraw-Hill Book Company, 1948, s.326.

Tablo 7: Banka A Tarafından Kredi Verilmesi (Teorik Gösterim)

Banka A (t)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Nakit	+1000	Müşteri Mevduatı	+1000
Banka A (t+1)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Nakit	+200	Müşteri Mevduatı	+1000
Krediler	+800		

Kaynak: Paul A. Samuelson, **Economics An Introductory Analysis**, Birinci Baskı, Birleşik Devletler, McGraw-Hill Book Company, 1948, s.326.

Tablo 8: Banka B Tarafından Kredi Verilmesi (Teorik Gösterim)

Banka B (t)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Nakit	+800	Müşteri Mevduatı	+800
Banka B (t+1)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Nakit	+160	Müşteri Mevduatı	+800
Krediler	+640		

Kaynak: Paul A. Samuelson, **Economics An Introductory Analysis**, Birinci Baskı, Birleşik Devletler, McGraw-Hill Book Company, 1948, s.327

Tablo 7’de, Samuelson tarafından bir bankanın nasıl kredi verdiği bilanço üzerinde anlatılmıştır. A bankası (t döneminde) müşterisinden 1000 \$ nakit para almış ve bu parayı müşterinin mevduat hesabına aktarmıştır. Banka (t+1 döneminde), elindeki nakit paranın bir kısmını zorunlu karşılık (%20) olarak ayırmış geri kalan kısmını kredi olarak üçüncü kişilere vermiştir.

A bankasından kredi kullanan müşteri, mevduatı yoluyla harcama gerçekleştirmiştir. Bu harcamanın, B bankasında hesabı bulunan bir kişiye yapıldığı farz edilmiştir. İlgili kişi de, bu parayı B bankasına yatırmıştır. Tablo 8 üzerinde, harcanan paranın B bankasındaki bir kişinin mevduatına gittiği gösterilmiştir. B bankası (t döneminde) müşterisinden 800 birim nakit para almış ve bu parayı müşterinin mevduat hesabına aktarmıştır. B bankası (t+1 döneminde), elindeki nakit paranın bir kısmını zorunlu karşılık (%20) olarak ayırmış geri kalan kısmını kredi olarak üçüncü kişilere vermiştir. Sürecin sonunda, toplam bankacılık sisteminde mevduatlar 5000 \$’a ve krediler 4000 \$’a ulaşmıştır. Aradaki fark ise, ilk müşterinin A bankasına yatırdığı nakit paradır. Kısaca, ilk bankaya yatırılan nakit para, kendisinin beş katı civarında mevduat yaratmıştır.

Tablo 9’da, yazarın bankacılık sisteminde mevduatların nasıl çoğaldığını bir bütün olarak gösterdiği tablo görülmektedir. Bu sistemin başlangıcında ilk bankaya nakit para yatırılması ve yatırılan paranın bir kısmına zorunlu karşılık ayrılarak (%20) geriye kalan paranın kredi şeklinde müşterilere verilmesi gerekmektedir. Krediyi alanın üçüncü kişilere ödeme yapması, üçüncü kişilerin de ödemeyi kendi bankalarına yatırmaları gerekmektedir. Bu süreç döngüsel olarak; yaratılan kredinin harcanması, harcanan paranın tekrar bankacılık sistemine geri dönmesi ve bu paranın zorunlu karşılık ayrıldıktan sonra yeniden kredi verilmesi şeklini almaktadır. Yazara göre, yatırılan mevduat karşılığında %100 karşılık ayrılması durumunda bankalar mevduat yaratamayacaktır. Samuelson tarafından anlatılan bu sistemde, bankalar kendilerine yaratılan nakit paranın bir kısmını karşılık ayırıp geri kalanını kredi olarak verecektir. Müşterinin getirdiği nakit para karşılığında tam karşılık ayrılmaması nedeniyle bu sisteme kısmi rezerv bankacılığı (fractional reserve system) denmiştir. Para çoğaltma kavramı ise; ilk başta bankaya getirilen nakit paranın, zorunlu karşılık oranının belli bir misli kadar mevduat yaratacağını ifade etmek için kullanılmaktadır. Basitçe; ilk

Tablo 9: Bankacılık Sisteminde Mevduatın Çoğalması

	Yeni Mevduat	Yeni Krediler	Nakit
İlk banka	1000 \$	800 \$	200 \$
2.banka	800	640	160
3.banka	640	512	128
4.banka	512	409.60	102.40
5.banka	409.60	327.68	81.92
6.banka	327.68	262.14	65.54
7.banka	262.14	209.72	52.42
8.banka	209.72	167.77	41.95
9.banka	167.77	134.22	33.55
10.banka	134.22	107.37	26.85
Toplam (1-10)	4463.13 \$	3570.50 \$	892.63 \$
Diğer bankalar	536.87	429.50	107.37
Tüm bankalar	5000 \$	4000 \$	1000 \$

Kaynak: Paul A. Samuelson, **Economics An Introductory Analysis**, Birinci Baskı, Birleşik Devletler, McGraw-Hill Book Company, 1948, s.328

bankaya yatırılan 1000 \$, yukarıda bahsettiğimiz tüm durumların işlemesi halinde, $1000\$ * (1/\text{karşılık oranı})$ kadar mevduat yaratacaktır. Örnekte, zorunlu karşılık oranı %20 olduğu için, $1000\$ * (1/0.20)$, 5000\$'lık mevduat yaratılmıştır.

4. NEO-KLASİK İKTİSADIN PARANIN NASIL YARATILDIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞÜ-NÜN ELEŞTİRİSİ

Neo-klasik iktisadın paranın nasıl yaratıldığına ilişkin görüşleri, Samuelson'un 1948 tarihli kitabında yaptığı açıklamalara dayanmaktadır. Bu yaklaşımın temel yapı taşları aşağıdaki gibidir.

1. Bankaların kredi verebilmesi için mutlaka kendilerine bir miktar nakit para yatırılması gerekmektedir.

2. Kredileri alanların mutlaka harcama yapması gerekmektedir.

3. Harcamaya konu olan malları ya da hizmetleri satanların, aldıkları parayı mutlaka bankalarında tutmaları gerekmektedir.

Samuelson kitabının 1948 tarihli ilk baskısında, bankaya getirilen ilk mevduatın kaynağını belirtmek-sizin müşterinin getirdiği nakit para⁹ olarak tanımlamıştır. Kitabın 1998 tarihli baskısında ise, merkez

bankasının yaptığı açık piyasa işlemi sonucu müşterinin eline para geçtiği ve müşterinin bu parayı bankaya mevduat olarak yatırdığını yazmıştır¹⁰.

Sonuç olarak, yazarın kurgusunda paranın çıkış noktası merkez bankası olmuş ve bu şekilde 1948 tarihli mekanizmaya merkez bankası da müdahil olmuştur. Şöyle ki, bankaların kredi miktarını artırdığını gören merkez bankası açık piyasa işlemleri yoluyla piyasadan likidite çekecek ve müşterilerin bankaya mevduat olarak yatırabilecekleri para azalacaktır. Bu yeni açıklama, kendi içinde büyük bir çelişki içermektedir. Öncelikle, merkez bankasının yaptığı açık piyasa işlemleri kişilerle değil bankalarla yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, açık piyasa işlemleri piyasa likiditesini ayarlamak için yapılmaktadır. Krediyi alan kişilerin doğrudan harcama yapması da başlı başına sıkıntılı bir varsayımdır. Bankalar tarafından verilen kredi, müşteriler tarafından harcanmadığı takdirde model sekteye uğrayacaktır. Krediyi alan kişilerin doğrudan harcama yapması durumunda ise, paranın yeni sahibinin bu parayı mutlaka bir bankaya yatırması gerekmektedir.

Bu temel problemlerin haricinde, yazarın Tablo 7 ve sonrasında bireysel bankalar üzerinden gösterdiği muhasebesel hareketler yanlıştır. Tablo 7 dikkatle incelendiğinde, ilk dönemde (t) bankaya 1000 \$ mevduat

9 Paul A. Samuelson, *Economics An Introductory Analysis*, Birinci Baskı, Birleşik Devletler, McGraw-Hill Book Company, 1948, s.324.

10 Paul A. Samuelson, *Economics An Introductory Analysis*, 16. Baskı, Birleşik Devletler, McGraw-Hill Book Company, 1998, s.477

yaratıldığı ve ikinci dönemde (t+1) bankanın bu paranın 800 \$ lık kısmını kredi verdiği görülmektedir. Bilindiği üzere, çift kayıtlı muhasebe sisteminde yapılacak bir işlem iki kayıt hareketiyle gösterilmek zorundadır.

Bu eksik, ilgili modelin temel argümanlarına sadık kalınarak Amerikan Merkez Bankası (FED)¹¹ tarafından düzeltilmiştir. Tablo 10 üzerinde “t” döneminde, banka müşterisinin merkez bankasına tahvil satması sonrasında mevduat hesabının 1000 birim arttığı görülmektedir. Aynı zamanda, bu işlem nedeniyle merkez bankası tarafından bankanın rezerv hesabı da 1000 birim artırılmıştır. Burada, banka rezervlerinin artmasının nedeni, müşterinin merkez bankasında doğrudan hesabının olmamasıdır. Banka “t+1” dönemde, yeni müşteriye kredi açarken Samuelson’un yaptığı kayıttan farklı olarak yeni bir kayıt yapmaktadır. Buna göre; yeni müşteriye kredi tahsis edilirken, varlıklarda kişinin adına kredi hesabı ve yükümlülüklerde kişinin adına mevduat hesabı açılmıştır. Banka “t+2” dönemde, yeni müşterinin kredinin hepsini kullanması (müşteri aldığı krediyi harcıyor) nedeniyle yükümlülüklerinden yeni müşteri mevduatını ve varlıklarında

ise yeni mevduata denk düşen banka rezervini¹² düşürmektedir. Amerikan Merkez Bankası (FED) tarafından güncellenen kısmi rezerv bankacılığı yaklaşımına göre; bankanın para yaratması için öncelikle merkez bankasının açık piyasa işlemleri yoluyla banka rezervlerini artırması gerekmektedir.

İngiltere Merkez Bankası para politikası kurulu eski üyesi Goodhart, ekonomi kitaplarında yazıldığı aksine, önce mevduatların bankalar tarafından kredi verilerek yaratıldığını ve sonrasında rezervlerin oluştuğunu söylemektedir¹³. Uygulamaya bakıldığında, belirtilen finansal ürünlerdeki (çoğunlukla mevduat) artışlar iki haftada bir hesaplanıp, sonrasında belirlenen oranlar çerçevesinde zorunlu karşılık (banka rezervleri artmaktadır) ayrılmaktadır.

Son olarak, Yeni Zelanda ve Kanada’da zorunlu karşılıkların “0” olduğunu ve Amerikan Merkez Bankasının (FED) 15.03.2020¹⁴ tarihli kararıyla zorunlu karşılık oranlarını “0” a indirdiğini belirtmeliyiz. Kısmi rezerv bankacılığının en önemli yapı taşlarından biri olan zorunlu karşılıkların “0” olması durumunda ilgili teori yine sıkıntılı duruma düşmektedir¹⁵.

Tablo 10: Banka A Tarafından Kredi Verilmesi ve Kredinin Harcanması (Teorik Gösterim)

Banka (t)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Rezerv	+1000	Müşteri Mevduatı	+1000
Banka (t+1)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Rezerv	+1000	Müşteri Mevduatı	+1000
Krediler	+800	Yeni Müşteri Mevduatı	+800
Banka (t+2)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Rezerv	+200	Müşteri Mevduatı	+1000
Krediler	+800		

Kaynak: Dorothy M. Nichols, **Modern Money Mechanics**, İlk Baskı, Federal Reserve Bank of Chicago, 1968, s.9

11 Dorothy M. Nichols, *Modern Money Mechanics*, İlk Baskı, Federal Reserve Bank of Chicago, 1968, s.9.

12 Dorothy M. Nichols, *Modern Money Mechanics*, İlk Baskı, Federal Reserve Bank of Chicago, 1968, s.9.

13 Charles E. Goodhart, “The Determination of the Money Supply: Flexibility Versus Control”, *The Manchester School Journal*, Sayı:85, 2017, s.33-34.

14 Fed Reserve Requirements Page, <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/reservereq.htm>, (Erişim Tarihi:06.04.2020)

15 Marc Lavoie (Mario Seccareccia), *An Introduction to Macroeconomics: A Heterodox Approach to Economic Analysis* (4.Bölüm - Money and Banking), İlk Baskı, İngiltere, Edward Elgar Publishing, 2016, s. 108

5. POST-KEYNESYEN İKTİSADIN PARANIN NASIL YARATILDIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞÜ

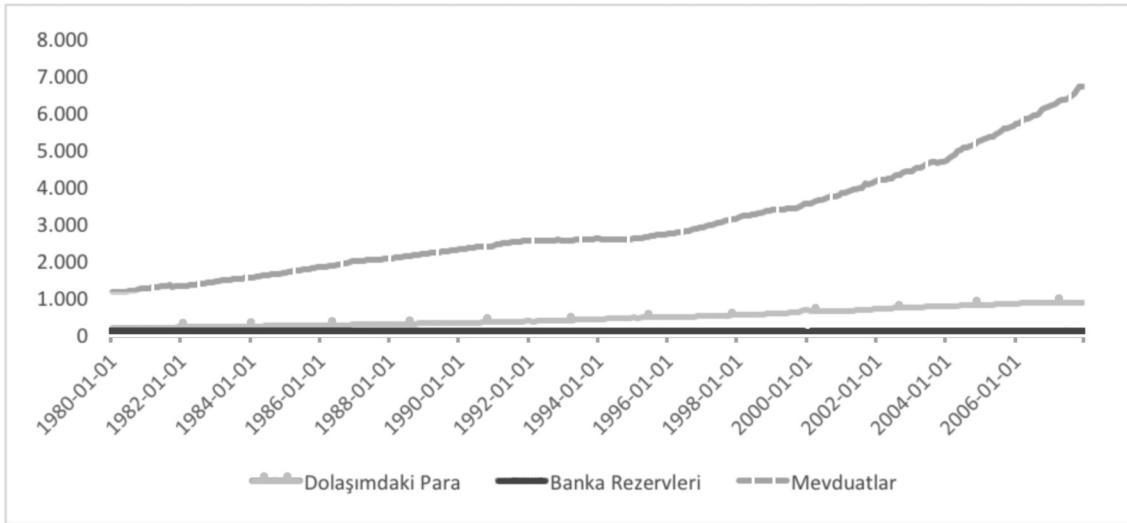
Bu bölümün öncesinde neo-klasik iktisadın paranın nasıl yaratıldığı hususundaki görüşü ve bu görüşün eleştirisi kaleme alınmıştır. Bu bölümde, post-keynesyen iktisadın görüşlerine yer verilecektir. İkinci dünya savaşı sonrası, ABD'nin kapitalist dünya üzerindeki hâkimiyeti hem iktisadi hem de kültürel olarak yoğunlaşmıştır. Kısmi rezerv bankacılığı olarak nitelendirilen soyutlamanın neredeyse tapınılacak bir gerçeklik düzeyine erişmesi bu kültürel hâkimiyetten kaynaklanmıştır. Tüm dünya üzerinde lisans düzeyinde ekonomi bölümünde okutulan kitaplar bu ülkenin kitaplarının çevirisi ya da kötü bir kopyası olmuştur. Sosyal bir bilim olan ekonomi, neredeyse fizik gibi değişmez yasaların olduğu bir bilime dönmeye başlamıştır. Altın çağ olarak adlandırılan, Bretton Woods sonrası dönemin atmosferi de, 70'li yılların sonuna kadar bu teoriye getirilen birkaç eleştirinin gün yüzüne çıkmasını önlemiştir. 70'li yılların sonunda Bretton Woods sistemin çökmesi, karşı iktisadın dünya üzerinde sesini yükseltmesine ve görünürliğini artırmasına vesile olmuştur. Bu dönemde post keynesyen

iktisadi görüş, kısmi rezerv bankacılığı düşüncesine karşı ciddi eleştiriler¹⁶ getirmiştir. Basil J. Moore¹⁷, post keynesyen görüşün konuyla ilgili ilk temsilcisidir. Moore; banka rezervlerinin, mevduatların miktarını belirlediği tezini reddedip bankaların kredi vererek mevduat yaratıklarını ve mevduatların kaynağının kredi talebi olduğunu söylemiştir¹⁸.

Esas soru, banka rezervlerinin mevduatları mı, yoksa mevduatların mı banka rezervlerini belirlediğidir. Bu sorunun cevabını ABD'de dar para arzı tanımını oluşturan unsurların gelişiminden izleyebiliriz.

Grafik 2 üzerinde, ABD'de para arzının 1980 sonrası değişimi gösterilmiştir. Bu süreçte, banka rezervleri 1980 yılında 32 milyar dolar iken 2007 yılı sonunda 8 milyar dolara düşmüş, dolaşımdaki para aynı dönemde 123 milyar dolardan 820 milyar dolara yükselmiş ve tüm banka mevduatları 1 trilyon dolardan 6.6 trilyon düzeyine yükselmiştir. Grafik üzerinde değişkenlere ait miktarların (iki değişken milyar iken, biri trilyon) farklı olması nedeniyle, bu ilişki banka rezervlerinin kendisinin belli bir katı kadar mevduat yarattığı şeklinde yorumlanabilir.

Grafik 2: ABD'de Para Arzının Değişimi (1980-2007) (Milyar \$)

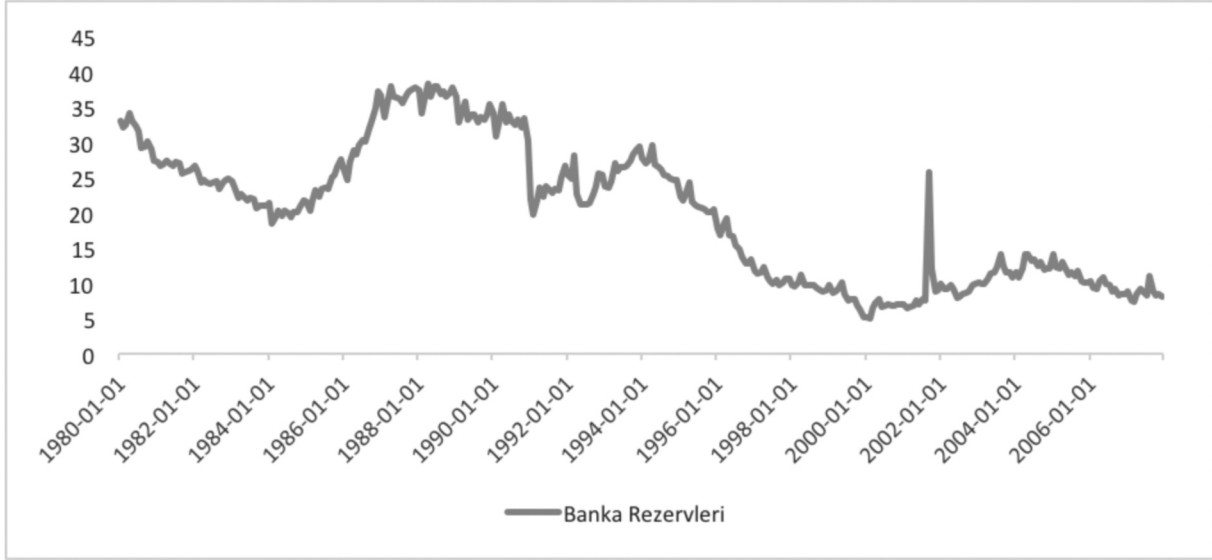
Kaynak: Dolaşımdaki Para (CURRCIR#0), Banka Rezervleri (RESBALNS) ve Mevduatlar (DPSACBW027SBOG), <https://fred.stlouisfed.org/series/>. Erişim Tarihi:06.04.2020

16 1922 yılında Keynes'in önsözünü yazdığı para teorisi kitabında paranın bankalar tarafından nasıl yaratıldığı post-keynesyen teorisinin savunduğu şekilde anlatılmaktadır. Daha fazla ayrıntı için Dennis Robertson, Money, İlk Baskı, İngiltere, Cambridge Economic Handbooks II, 1922, s.75.

17 Basil J. Moore, Horizontalists and Verticalists: The Macroeconomics of Credit Money, İlk Baskı, New York: Cambridge University Press, 1988.

18 Basil J. Moore, Horizontalists and Verticalists: The Macroeconomics of Credit Money, İlk Baskı, New York: Cambridge University Press, 1988, s.4.

Grafik 3: ABD’de Banka Rezervlerinin Değişimi (1980-2007) (Milyar \$)

Kaynak: Banka Rezervleri (RESBALNS), <https://fred.stlouisfed.org/series/>. Erişim Tarihi: 06.04.2020

Grafik 3 üzerinde daha net bir biçimde banka rezervlerinin gelişimi verilmiş ve ilgili dönemde banka rezervlerindeki ciddi düşüş ortaya konulmuştur. Banka mevduatlarında aynı dönemde 5.6 trilyon artış gözlemlenirken, banka rezervleri 24 milyar dolar azalmıştır. Bu veriler ışığında, kısmi rezerv bankacılığının temel iddiasının yanlış olduğu görülmektedir. Bankaların para yaratması için banka rezervlerine gereksinimi olmadığı ABD örneğinde açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca; Yeni Zelanda, Kanada ve Amerikan Merkez Bankalarının zorunlu karşılık oranlarını “0” olarak belirlediği bir ortamda mevduatlarla banka rezervleri arasındaki bağın tamamen koptuğunu söyleyebiliriz.

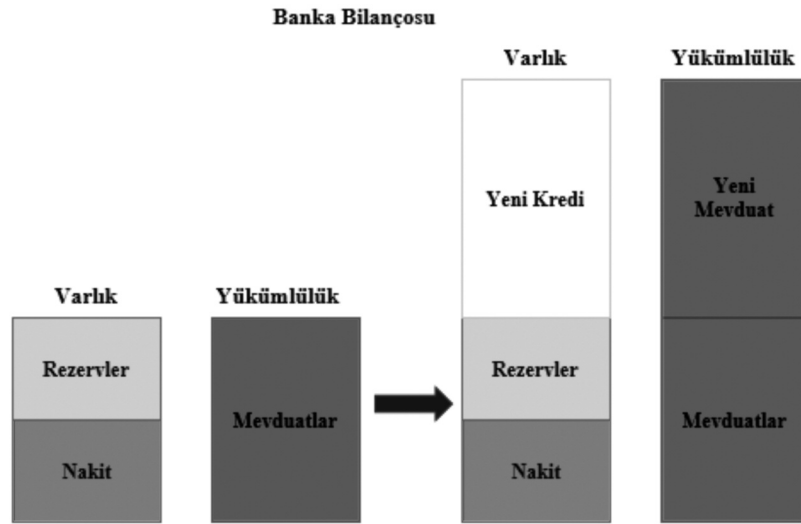
Peki bankalar nasıl mevduat yaratmaktadır? Bankalar doğrudan kredi vererek mevduat yaratmaktadır. Kısmi rezerv teorisinde de bankalar kredi vererek

mevduat¹⁹ yaratmaktadır. Fakat bu teori, işlemin yapılması için merkez bankasından rezerv sağlanması gerektiğini belirtmektedir. İşte kısmi rezerv teorisinin temel yanılması bu noktada yatmaktadır. Bankaların kredi vermek için merkez bankası rezervlerine ihtiyaçları yoktur. 2014 yılında İngiltere Merkez Bankası²⁰ bu durumu bir yayınında dile getirdikten sonra konu daha da popüler hale gelmiştir.

Grafik 4 üzerinde, bir bankanın kredi vermesi sonrasında bilançosunun nasıl değiştiği teorik olarak gösterilmiştir. Banka yeni kredi verirken bilanço üzerinde diğer kalemlerde değişiklik meydana gelmemiş ve verilen kredi kadar mevduat yaratılmıştır. Kanada Parlamentosunun resmi yayın organı da 2015 yılında kredilerin mevduatları nasıl yarattığını aynı doğrultuda anlatmıştır.

¹⁹ Tablo 10 üzerinde bu durum açıkça görülmektedir.

²⁰ Michael McLeay (Radia Amar ve Thomas Ryland), “Money Creation in the Modern Economy”, The Bank of England Quarterly Bulletin, Mart 2014.

Kaynak: Michael McLeay (Radia Amar ve Thomas Ryland), “Money Creation in the Modern Economy”, *The Bank of England Quarterly Bulletin*, Mart 2014, s.16.

Tablo 11: Banka Tarafından Müşteriye Kredi Verilmesi (Teorik Gösterim)

Bilanço	Varlık	Yükümlülük
Banka	Müşteriye Verilen Kredi	Müşteriye Açılan Mevduat Hesabı
Müşteri	Bankadaki Mevduat Hesabı	Bankaya Ödenecek Kredi

Kaynak: Penny Becklumb (Mathieu Frigon), “How the Bank of Canada Creates Money for the Federal Government: Operational and Legal Aspects”, <https://lop.parl.ca/staticfiles/PublicWebsite/Home/ResearchPublications/InBriefs/PDF/2015-51-e.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.10.2020)

Tablo 11’de görüldüğü üzere, bankanın kredi vermesiyle birlikte müşteriye mevduat hesabı otomatik olarak açılmaktadır. Müşterinin bilançosuna bakıldığında, müşterinin aldığı kredi yükümlülüklerinde borç olarak ve krediye karşılık aldığı ödeme ise varlıklarında mevduat olarak görülmektedir. Fransız Merkez Bankasının 2016²¹ tarihli “Parayı Kim Yaratır?” başlıklı eğitim broşüründe; kısmi rezerv teorisinin gerçeklikten uzak olduğu ve bankaların kredi vererek mevduat yarattığını açıkça belirtilmektedir. Alman Merkez Bankası²² da 2017 tarihli yayınında, bu tezi destekleyici bir doküman hazırlamıştır.

Tablo 12: Banka A Tarafından Müşteri X’e Kredi Verilmesi (Teorik Gösterim)

Müşteri X (Borçlanan)			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Banka A’daki Mevduat	+1000	Banka A’ya Kredi Borcu	+1000
Banka A			
Varlıklar		Yükümlülükler	
Müşteri X’e Verilen Kredi	+1000	Müşteri X Mevduatı	+1000
Merkez Bankası			
Varlıklar		Yükümlülükler	

Kaynak: The Role of Banks, Non-Banks and The Central Bank in The Money Creation Process, <https://www.bundesbank.de/resource/blob/654284/df66c4444d065a7f519e2ab0c476df58/mL/2017-04-money-creation-process-data.pdf> (Erişim Tarihi: 10.04.2020)

21 Who creates money?, https://abc-economie.banquefrance.fr/sites/default/files/medias/documents/816149_fiche_monnaie.pdf (Erişim Tarihi: 10.04.2020)

22 The Role of Banks, Non-Banks and The Central Bank in The Money Creation Process, <https://www.bundesbank.de/resource/blob/654284/df66c4444d065a7f519e2ab0c476df58/mL/2017-04-money-creation-process-data.pdf> (Erişim Tarihi: 10.04.2020)

Tablo 12’de, görüldüğü gibi, bankanın müşteriye kredi vermesi durumunda Merkez Bankası bilançosu değişmemektedir. Ayrıca Merkez Bankası, bankaya rezerv sağlamamaktadır. Son olarak, 2018 yılında İsviçre Merkez Bankası Başkanı²³ bir notunda, bankaların kredi vererek mevduat yarattıklarını söylemiştir. İlgili not üzerinde dikkat çekici bir nokta, rezervlere atfedilen pozisyon olmuştur. Rezervlerin, mevduat yaratılmasında bir rolü olmadığı fakat mevduatların harcanması durumunda bankalar arasındaki işlemlerin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi²⁴ için (mahsuplaşılması) gerekli olduğu vurgusu²⁵ yapılmıştır. Bu konuda IMF’in 2019²⁶ tarihli çalışması da aynı vurguyu yapmaktadır.

Post-keynesyen teoriye²⁷ göre bankaların para yaratmasında üç başat unsur rol oynamaktadır. Bunlar sırasıyla; vatandaşın borç talep etmesi, bankanın kredi vererek risk alma isteği ve borçlanan kişinin kredibilitesidir. Merkez Bankası, yaratılacak kredi miktarını ancak kendi politika faizini değiştirerek etkileyebilmektedir²⁸. Post-keynesyenler²⁹; Merkez Bankasının politika faizini artırmasının; vatandaşın borç talep etmesini sınırlandıracağını düşünmektedirler.

6. TÜRK BANKA MUHASEBESİ ÇERÇEVESİNDE PARANIN NASIL YARATILDIĞININ TESPİTİ

Bu bölümde Türkiye Bankalar Birliğinin 2018 yılında hazırladığı “Banka Muhasebesi İlkeler ve Uygulamalar” kitabı³⁰ referans alınarak buraya kadar anlatılan süreç Türkiye Bankacılık Sistemi özelinde

somutlaştırılacaktır. Bu kitabın 188. sayfasında tüketici kredisinin onaylanıp müşterinin hesabına aktarılması aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Tablo 13: Kredi Onaylanıp Müşterinin Hesabına Aktarılma Kaydı

-----/-----	
116 KISA VADELİ AÇIK DİĞER KREDİLER	10.000
116 20 Tüketici Kredileri	
116 202 İhtiyaç Kredisi	
300 TASARRUF MEVDUATI (VADESİZ)	
300 00 Sabit Faizli	10.000
-----/-----	

Kaynak: Cemal İbiş (Özgür Çatıkkaş ve Neşe Çoban Çelikdemir), Banka Muhasebesi İlkeler ve Uygulamalar, İlk Baskı, Türkiye Bankalar Birliği, 2018 Temmuz, s.188.

Tablo 13’de, görüldüğü üzere, kredi tahsisi yapılırken diğer varlık ve yükümlülük hesaplarında herhangi bir değişim yaşanmadan doğrudan kredi ve mevduat hesapları karşılıklı yaratılmaktadır. Banka rezervlerinin sistemdeki görevi, daha önce de belirtildiği üzere bankalar arasındaki işlemlerin hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktır. Şöyle ki; gün içerisinde sık yapılan EFT (Elektronik Transfer) işlemleri banka rezervleri üzerinden gerçekleştirilmektedir.

23 Thomas J. Jordan, “How money is created by the central bank and the banking system”, https://www.snb.ch/en/mmr/speeches/id/ref_20180116_tjn/source/ref_20180116_tjn.en.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2020)

24 Thomas J. Jordan, “How money is created by the central bank and the banking system”, https://www.snb.ch/en/mmr/speeches/id/ref_20180116_tjn/source/ref_20180116_tjn.en.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2020), s.5

25 Bu konuda faydalı bir tartışma için Kok Choy Loh, “The Money That Banks Create”, <https://www.linkedin.com/pulse/money-banks-create-kok-choy-loh/>, (Erişim Tarihi: 10.04.2020)

26 Marco Gross (Christoph Siebenbrunner), “Money Creation in Fiat and Digital Currency Systems”, IMF Working Papers, Aralık 2019, s.11.

27 Marc Lavoie (Mario Seccareccia), An Introduction to Macroeconomics: A Heterodox Approach to Economic Analysis (4.Bölüm - Money and Banking), İlk Baskı, İngiltere, Edward Elgar Publishing, 2016, s. 98-116.

28 Basil J. Moore, Horizontalists and Verticalists: The Macroeconomics of Credit Money, İlk Baskı, New York: Cambridge University Press, 1988, s.12.

29 Post-Keynesyenler kendi aralarında yataycılar ve yapısalcılar olarak ikiye ayrılır. Daha fazla bilgi için Thomas I. Palley, “The theory of endogenous money and the LM schedule: prelude to a reconstruction of IS-LM”, Brazilian Journal of Political Economy, Sayı:37, 2017, s.3-22.

30 Cemal İbiş (Özgür Çatıkkaş ve Neşe Çoban Çelikdemir), Banka Muhasebesi İlkeler ve Uygulamalar, İlk Baskı, Türkiye Bankalar Birliği, 2018 Temmuz.

Tablo 14: BNK Bankasından SP Bankasına Yapılan EFT İşlemi**BNK Bankası:**

300 TASARRUF MEVDUATI (VADESİZ)	1.000
300 00 Sabit Faizli	
020 T.C. MERKEZ BANKASI	
020 00 Vadesiz Serbest Hesap	1.000

SP Bankası:

020 T.C. MERKEZ BANKASI	1.000
020 00 Vadesiz Serbest Hesap	
300 TASARRUF MEVDUATI (VADESİZ)	
300 00 Sabit Faizli	1.000

Kaynak: Cemal İbiş (Özgür Çatıkkaş ve Neşe Çoban Çelikdemir), **Banka Muhasebesi İlkeler ve Uygulamalar**, İlk Baskı, Türkiye Bankalar Birliği, 2018 Temmuz, s.251-252.

Tablo 14’de, kiracının oturduğu evin kira bedeli olan 1.000.-TL’yi BNK Bankası’ndaki hesabından ev

sahibinin SP Bankası’ndaki hesabına EFT yoluyla göndermek için bankasına talimat vermesi durumunda yapılacak kayıtlar gösterilmiştir³¹. Bu örnek üzerinde, banka rezervlerinin görevinin para yaratmak olmadığı, aksine yaratılan paranın sistem içinde akışını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 15’de, Türkiye’de günlük olarak bankalar arasında gerçekleşen EFT işlemleri ve bu işlemlerin yapılmasını sağlayan banka rezervlerinin miktarları gösterilmiştir. Görüldüğü üzere, banka rezervleri sayesinde bankalar kendi aralarında mahsuplaşarak gün sonunda rezervlerin ortalama 6 katı kadar EFT işlemi yapmaktadır.

7. KRİZE KARŞI ALINAN EKONOMİK ÖN-LEMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ:

Covid 19 virüs salgını sonrasında birçok ülke ekonomik önlemler³² almış ve deyim yerindeyse piyasayı paraya boğmuştur. Peki, bu nasıl gerçekleştirilmiştir? Öncelikle 2008 krizinde ne yapıldığına bakılması gerekmektedir. Amerikan Merkez Bankası (FED) 2008 krizinde (büyük kısmında), aracı kurumların ellerinde bulunan devlet tahvillerini ve mortgage tahvillerini satın almıştır. Bu şekilde, ilgili kişilerin banka hesaplarında mevduat yaratılırken eş zamanlı bankaların rezerv hesapları artırılmıştır.

Tablo 15: Türkiye Bankacılık Sisteminde EFT İşlemi Tutarı ve Banka Rezervleri (Günlük Ortalama)

Yıl	EFT İşlemi Toplamı	Banka Rezervleri
2013	124.969.007.592	16.086.107.000
2014	137.450.943.424	21.595.048.000
2015	141.166.556.962	18.799.107.000
2016	154.426.689.721	44.343.746.000
2017	247.941.764.495	41.961.367.000
2018	281.647.927.323	50.277.728.000
2019	235.126.995.770	42.282.437.000

Kaynak: TCMB İstatistik Sistemi, EFT İşlemleri (TP.EFTEMKT2.TUTAR.A01) ve Banka Rezervleri, (TP.AB.A18), <https://evds2.tcmb.gov.tr>

31 Kaynak: Cemal İbiş (Özgür Çatıkkaş ve Neşe Çoban Çelikdemir), **Banka Muhasebesi İlkeler ve Uygulamalar**, İlk Baskı, Türkiye Bankalar Birliği, 2018 Temmuz, s.251.

32 Güncel Önlemleri Takip Etmek için <https://www.nbc.ca/content/dam/bnc/en/rates-and-analysis/economic-analysis/policy-update.pdf> (Erişim Tarihi:04.10.2020)

Tablo 16: Amerikan Merkez Bankasının 2008 Krizine Müdahalesi (Teorik Gösterim)

FED	
Varlıklar	Yükümlülükler
+ Hazine Senetleri (Mortgage senetleri)	+ Banka Rezervleri

BANKALAR	
Varlıklar	Yükümlülükler
+ Banka Rezervleri	+ Mevduat

ARACI KURUM	
Varlıklar	Yükümlülükler
- Hazine Senetleri	
+ Mevduat	

Kaynak: Antoine Martin, "How the Fed Changes the Size of Its Balance Sheet". FED web site: <https://libertystreeteconomics.newyorkfed.org/2017/07/how-the-fed-changes-the-size-of-its-balance-sheet.html>

Tablo 17: Amerikan Merkez Bankasının 2020 Krizine Müdahalesi (Teorik Gösterim)

FED	
Varlıklar	Yükümlülükler
+ Krediler	+ Banka Rezervleri

BANKALAR	
Varlıklar	Yükümlülükler
+ Banka Rezervleri	+ Mevduat

İŞLETMELER/YEREL YÖNETİMLER	
Varlıklar	Yükümlülükler
+ Mevduat	

Kaynak: Yazar

Covid 19 virüsü sonrasında FED 2.3 trilyon dolar³³ tutarında bir paket açıklamıştır. Bu paket, küçük işletmelerin ve borçlu yerel yönetimlerin elindeki tahvil-lerin (ve diğer kabul gören senetlerin) teminat olarak alınıp doğrudan borç verilmesini içermektedir. FED bu program çerçevesinde, gerekli şartları taşıyan işletmelere ve belediyelere doğrudan borç verecektir.

Tablo 17’de, FED’in 2020 yılının Nisan ayında açıkladığı pakette, ekonomik pakete dâhil olan tüm ka-

tılımcılar arasındaki bilanço yansımaları gösterilmiştir. FED, bu kriz döneminde tahvilleri satın almak yerine doğrudan borç vermeyi yeğlemiştir. Sonuç ise yine değişmemiştir. Borç verilen işletme ve yerel yönetimlerin mevduatları banka rezervleriyle birlikte eş-anlı olarak artmıştır. Her iki kriz döneminde de, bankaların yaratamadığı para devlet tarafından yaratılmıştır. Bu çalışmanın hazırlandığı süreçte Türkiye’de benzeri bir uygulamaya rastlanılmamıştır.

33 Daha fazla ayrıntı için <https://www.federalreserve.gov/newsevents/pressreleases/monetary20200409a.htm> (Erişim Tarihi: 04.10.2020)

8. SONUÇ

Bu çalışma paranın nasıl yaratıldığı konusundaki sorunlara açıklık getirmek amacıyla Türkçe literatüre bir katkı yapmayı hedeflemiştir. Öncelikle, paranın ne olduğu konusu kapitalizmin doğduğu topraklarda tarihsel olarak incelenmiştir. Tarihsel süreçte devlet tarafından yaratılan paranın, nasıl bankalar tarafından yaratılan paranın gerisine düştüğü gösterilmiştir. Neoklasik teze ait olan kısmi rezerv teorisinin bankalar tarafından yaratılan parayı açıklamakta nasıl yetersiz olduğu anlatılmış ve banka parasının nasıl yaratıldığı muhasebesel eşitlikler yoluyla açıklanmıştır. Türkiye özelinde paranın nasıl yaratıldığı banka muhasebesi yoluyla gösterilmiştir. Son olarak, ABD özelinde krize karşı alınan önlemlerin finansal kaynaklarının ne olduğu (paranın devlet tarafından nasıl yaratıldığı) gösterilmiştir. Bu çalışma, paranın nasıl yaratıldığı ve yaşadığımız dünya krizleri karşısında devletlerin nasıl para yarattıklarına ilişkin problemlere açıklık getirmeyi konu edinmiştir. Bu çerçevede içerisinde, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının altıncı bölümde zikredilen politikalara benzer politikalar uygulamasının faydalı olacağı düşüncesindeyim.

KAYNAKÇA

- Becklumb, Penny (Mathieu Frigon), “How the Bank of Canada Creates Money for the FEDeral Government: Operational and Legal Aspects”, <https://lop.parl.ca/staticfiles/PublicWebsite/Home/ResearchPublications/InBriefs/PDF/2015-51-e.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.10.2020)
- Capie, F (Alan Webber), **A monetary history of the United Kingdom: 1870–1982**, İlk Baskı, İngiltere, Routledge., 1985.
- Cipolla, Carlo M. **Before the Industrial Revolution: European Society and Economy 1000-1700**, Üçüncü Baskı, İngiltere, Routledge, 1993.
- Davies, Glyn. **A History of Money From Ancient Times to the Present Day**, Üçüncü Baskı, İngiltere, Cardiff: University of Wales Press, 2002.
- Goodhart, C. E. “The Determination of the Money Supply: Flexibility Versus Control”, **The Manchester School Journal**, Sayı:85, 2017.
- Gross, Marco (Christoph Siebenbrunner), “Money Creation in Fiat and Digital Currency Systems”, **IMF Working Papers**, Aralık 2019.

- Faure, Alexander P. “Money Creation”, <https://ssrn.com/abstract=2244977>, 2013.
- Jordan, Thomas J. “How money is created by the central bank and the banking system”, https://www.snb.ch/en/mmr/speeches/id/ref_20180116_tjn/source/ref_20180116_tjn.en.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2020)
- Humphrey, Thomas M. “The Theory of Multiple Expansion of Deposits: What It Is and Whence It Came”, **Economic Quarterly (Federal Reserve Bank of Richmond)**, Sayı:73, 1987.
- İbiş Cemal (Özgür Çatıkkaş ve Neşe Çoban Çelikdemir), **Banka Muhasebesi İlkeler ve Uygulamalar**, İlk Baskı, Türkiye Bankalar Birliği, 2018 Temmuz.
- Lavoie, Marc (Mario, Seccareccia), **Introduction to Heterodox Macroeconomics**, İlk Baskı, İngiltere, Edward Elgar, 2016.
- Loh, Kok Choy. “The Money That Banks Create”, <https://www.linkedin.com/pulse/money-banks-create-kok-choy-loh/>, (Erişim Tarihi: 10.04.2020)
- McLeay, Michael. (Radia Amar ve Thomas Ryland), “Money Creation in the Modern Economy”, **The Bank of England Quarterly Bulletin**, Mart 2014, s:14-27.
- Moore, Basil J. **Horizontalists and Verticalists: The Macroeconomics of Credit Money**, İlk Baskı, New York: Cambridge University Press, 1988.
- Nichols, Dorothy. M. **Modern Money Mechanics**, İlk Baskı, Federal Reserve Bank of Chicago, 1968.
- Palley, Thomas I. “The theory of endogenous money and the LM schedule: prelude to a reconstruction of IS-LM”, **Brazilian Journal of Political Economy**, Sayı:37, 2017, s.3-22.
- Robertson, Dennis. **Money**, İlk Baskı, İngiltere, Cambridge Economic Handbooks II,1922.
- The Role of Banks, Non-Banks and The Central Bank in The Money Creation Process, <https://www.bundesbank.de/resource/blob/654284/df66c4444d065a7f519e2ab0c476df58/mL/2017-04-money-creation-process-data.pdf> (Erişim Tarihi: 10.04.2020)
- Who creates money?, https://abc-economie.banquefrance.fr/sites/default/files/medias/documents/816149_fiche_monnaie.pdf (Erişim Tarihi: 10.04.2020)
- Withers, Hartley. **The Meaning of Money**, İlk Baskı, İngiltere, Smith, Elder & co, 1909.